

NADEJDA MANDELȘTAM

Fără speranță

Speranță abandonată

memorii

Traducere din limba rusă, note și indice
de Nicolae Iliescu

POLIROM
2020

Cuprins

Fără speranță

Noaptea de mai	9
Arestarea	13
Meditații matinale	17
Repriza a doua	22
Coșurile de piață	25
Mișcări integrale	27
Opinia publică	31
Întâlnirea	35
Teorie și practică	40
Preparative și rămas-bun	45
De partea cealaltă	49
Iraționalul	51
Tizul	58
Bomboana de ciocolată	61
Saltul	64
Cerdin	68
Halucinațiile	73
Profesiune și boală	78
La pușcărie	82
Hristoforici	87
Cine-i de vină?	94
„Aghiotantul”	98
Despre natura miracolului	103
La destinație	107
Să nu ucizi	112
Femeia revoluției ruse	119
Curelele de transmisie	123
Patria sticletelui	130
Medici și maladii	135

Proprietarul ofensat	140
Banii	150
Obirșile miracolului	158
Antipozii	163
Două voci	168
Drumul fatal	171
Capitularea	176
Reconsiderarea valorilor	184
Munca	195
Șoaptă și freamăt	199
Cartea și caietul	205
Ciclul	207
Mlădițe gemene	213
Ultima iarnă la Voronej	219
Oda	223
Reguli de aur	228
Patroana mea	235
„O zi în plus”	239
Caleașca basarabeană	242
Iluzia	245
Cititor al unei singure cărți	250
Kolea Tihonov	257
Raftul cu cărți	261
Literatura noastră	270
Italia	273
Arhitectura socială	279
<i>Ne treba</i>	284
Pământ și pământesc	287
Arhivă și voce	295
Vechiul și noul	305
Venera milițiancă	309
Întîmplarea	313
Electricianul	318
Vilegiaturiștii	321
Pe lup îl hrănesc picioarele	326
Seara de poezie și vaca	329
Vechiul tovarăș	333
Tania, bolșevica fără de partid	337
Amatorii de poezie	343
Eclipsa	348
O felie de viață	352
Șinucigașul	355

Vestitorul unei vieți noi	358
Cea din urmă idilă	364
Textiliștii	371
Familia Șklovski	376
Mariina Roșcea	380
Complicele	382
Mămicuța și-a trimis domnișoara să se odihnească la Samatiha	387
Întii Mai	390
Gugovna	393
Capcana	397
Ghișeul din strada Soflika	400
Data morții	406
O ultimă povestire	421

Speranță abandonată

„Eul”	431
Tropotit năvalnic	441
„Noi”	450
Pretinsul acmeist	457
Cei trei	466
Cei cinci	476
Întoarcerea	486
Declinul	494
La drum	501
Contemporanii	509
Hlebnikov	518
Negura neființei	526
Tinărul levit	533
Spațiul locativ în suprastructură	543
În ajun	555
Primele certuri	564
Întâlnirea de la editură	574
Memoria	580
Frica	592
Frinturi de amintiri	606
Luna de miere și bucătăresele	613
Răgazul	629
Situație confuză	636
Cerșetorul	646
Alianța noastră	656

Mărturisiri voalate	.666
Etape	.677
Etapele vieții mele	.686
Digresiune	.695
I. Libertatea fatală	.697
II. Libertatea și samavolnicia	.704
III. Mujicii	.714
Poezia și oamenii	.727
I. Cititorul	.729
II. Incompatibilitate	.738
III. Cei doi poli	.746
IV. Teoria literaturii	.756
V. Un poet recunoscut	.761
Forma de mari dimensiuni	.769
I. Tragedia	.771
II. <i>Prologul</i>	.783
III. Rezoluția	.789
IV. Vis in vis	.793
V. Detalii de viață	.800
VI. Procese și instanțe	.807
VII. Unitatea valului poetic	.818
VIII. „Orchestre și <i>thymele</i> ”	.830
IX. Funcționarul	.837
X. Ansamblu și detaliu	.843
XI. Imboldul	.851
XII. Caietul de notițe	.857
XIII. <i>Poemul fără erou și ofensa mea</i>	.861
Prima întâlnire	.870
Olga Glebova-Sudeikina	.877
Prietenii vechi	.883
Fiul risipitor	.895
I. Începutul și sfârșitul	.897
II. Puțină textologie	.905
III. <i>Versuri pentru soldatul necunoscut</i>	.911
IV. Adorația culturii	.917
V. Încasare în plus, încasare în minus	.923
VI. Jidovul rătăcitor	.928
VII. Arborele genealogic	.934
VIII. Înstrăinatul	.942
IX. Capacul de sticlă	.953
X. Agerimea vederii	.962

XI. Mai-marele evreilor	972
O poveste plină de învățăminte.....	981
Retragere definitivă.....	988
Justificarea epocii	993
„Ei”	1006
Un om bun.....	1018
Anii tăcerii	1028
Ultima scrisoare.....	1039
22 octombrie 1938	1040

Addenda

I. Poezia despre Stalin, care a constituit motivul principal al arestării lui Mandelștam din mai 1934	1042
II. Indice de nume	1045

Acesta a fost singurul caz de imixtiune violentă în munca lui. De obicei, mă mulțumeam să rînjesc și să întreb: „Nu cumva minți?” sau „Ce naiba îndrugi acolo?”. (Păcat, dacă eram mai inteligentă, nu l-aș fi lăsat să scrie balivernele acmeiste despre metodele biologice în poezie.) Auzindu-mi îndoielile, Mandelștam evoca de obicei măgărița lui Valaam – chiar eu îi sugerasem această analogie. Cum să nu fiu idioată? Sau, uneori, pe Elena Ivanovna, bucătăreasa noastră baptistă de la Țarskoe Selo. Ea nu era o simplă bucătăreasă, ci un maestru bucătar de înaltă clasă, care se odihnea pe timp de iarnă, mulțumindu-se cu mîncarea noastră de toate zilele. Ziua întreagă ședea în fotoliu și citea *Biblia*. Prînzul, din trei feluri și prăjituri îl pregătea într-o jumătate de oră. În casă era o ordine perfectă. Elena Ivanovna ne dădea nota de la piață și își oprea cei zece la sută „legitimi”, iar noi n-am trăit niciodată mai ieftin. O dată pe săptămînă trebuia să plecăm de acasă, pentru că Elena Ivanovna primea musafiri: un dulgher în vîrstă și două-trei perechi de familiști, toți bapțiști.

Neplăcerile au pornit de la dulgher. El i-a sugerat Elenei Ivanovna că e periculos să lucreze pentru noi, fiindcă Mandelștam scrie versuri și, se spune, chiar el este antireligiosul Demian Bednii. Ea ne-a spus această versiune la micul dejun, aproape plîngînd că trebuie să ne luăm rămas-bun. Mandelștam a rugat-o să nu ia o hotărîre sub impresia momentului, și-a strîns toate volumele de versuri și i le-a dat: poftim, judecă dumneata. Ea a lăsat *Biblia* la o parte, a citit tot, din scoarță în scoarță, s-a sfătuit cu ai ei și a spus că totul este bine: zvonurile despre Demian Bednii s-au dovedit false, așa că ea rămîne. Dintre cărțile lui Mandelștam, a preferat *Tristia*. Poetul a fost mulțumit.

Un an întreg am trăit ca în sinul lui Avraam. Elena Ivanovna ne amîntea din cînd în cînd că nu trebuie să trîndăvim, altfel n-o să mai avem bani. Doar o singură dată am avut un conflict: nu l-a lăsat să intre pe Kostea Vaghinov pentru că „stăpînul doarme”. L-am întîlnit pe Kostea în parc cînd am ieșit la plimbare și am aflat cum a fost alungat din pragul casei. Mandelștam a încercat să-i explice Elenei Ivanovna că el nu e stăpîn și poate fi deranjat cînd vine cineva. Ea nu era de acord: la contele Kociubei, unde slujise înainte, nimeni nu-l deranja pe boier. Se mai supăra dacă la masă venea vreun musafir neanunțat; ea „își pierde reputația”

dacă nu servea la masă ceva neașteptat și extraordinar. Artiștii – ea și Mandelștam – se înțelegeau unul cu altul, și el a fost măgulit când un poet armean (să fi fost Akopian? Noi îi ziceam „egumenul roșu”), care venise „să se traducă”, o luase pe Elena Ivanovna drept „stăpina casei” și un ceas întreg i-a spus tot felul de amabilități pînă când ne-am întors noi de la plimbare. Atunci, el s-a zăpăcit și cu mine nu s-a arătat amabil... Elena Ivanovna a plecat de la noi într-un pension particular ca să cîștige mai mulți bani pentru comunitate. Am petrecut o singură iarnă sub protecția ei plină de bună-tate, și Mandelștam, comparînd raționamentele mele cu recenzia ei la poeziile lui, zicea că pricepea mult mai bine pentru că știa pe ce temeluri stă, pe cînd eu sînt „uimitor de săracă în idei” și că nu reprezintă decît „pete albe compacte pe o hartă”... Poate că avea dreptate.

Ultima etapă de lucru la o proză: așterneau pe dușumea sau pe masă, dacă era destul de mare, grămezi de file scrise. Veșnic se iscau neînțelegeri, deoarece în fiecare zi, eu reluam numerotarea de la început, filele se amestecau și trebuia să găsești care pagină șase vine după respectiva pagină cinci, asta pentru că erau destule pagini cinci și șase... Spre norocul meu, Mandelștam nu era un autor prolific... Dacă ar fi fost ca toți ceilalți, nu m-aș fi descurcat niciodată cu filele cinci și șase... Pe el însă îl interesa cel mai mult pînă unde știam eu să număr, dar nu cred că a aflat vreodată.

Ordinea capitolelor o verifica tot după ureche și uneori tăia cu foarfecele pasaje pe care le arunca sau le muta în altă parte. Era sincer mîhnit că trebuie să se ocupe cu astfel de fleacuri și eu nu pot să fac în locul lui această muncă simplă. Teancurile de hîrtii scrise îi făceau greață și îi venea să iasă afară, la aer: la ce bun toate astea? Hai la plimbare. Firește, abandonam lucrul, punînd pe fiecare teanc de hîrtii cîte un bolovan ca să nu le zboare vîntul. Eu nu prea aveam chef de lucru, mai mult l-aș fi stingherit, dacă el putea fi stingherit...

Obosită, plînsă, istovită, adormeam pe umărul lui și, noaptea, cînd mă trezeam, îl vedeam în picioare lîngă masă, tîind și scriind ceva. Cînd observa că m-am trezit, îmi arăta cîte un fragment nou, mă alinta și mă făcea să rîd și, amîndoi, adormeam din nou. Încă din prima călătorie în Georgia am înțeles comportamentul lui față de mine. Ajunseserăm la Batum și prima noapte am petrecut o pe

terasa locuinței unui inginer, al cărui nume l-am uitat, membru al primului sau al celui de al doilea Atelier al Poetilor. El nu era în oraș, și soția lui, care ne-a instalat pe terasă, ne-a prevenit că acolo e plin de țințari. Toată noaptea, ori de câte ori mă trezeam, îl vedeam pe Mandelștam așezat pe un scaun lângă pat, agitînd o foaie de hîrtie ca să alunge țințarii de lângă mine. Doamne, ce fericiți eram împreună! De ce nu ne-or fi lăsat să ne trăim viața pînă la capăt?

La sfîrșitul sejurului nostru la Gaspra – am stat acolo două luni – a venit Abram Efros și ne-a anunțat cu un aer preocupat: „Uniunea v-a dat un blam” (Efros era membru activ al Uniunii Scriitorilor). Mandelștam a întrebat ce fel de blam și cum puteau să dea indiferent ce blam fără să-l cheme și să-i ceară explicații: „Sînteți totuși o organizație obștească...”. Efros a declarat că blamul n-are nici o însemnătate, el a fost dat la cererea lui Svirski care s-a plîns că Mandelștam „s-a năpustit asupra nevastei lui”, cerîndu-i să nu mai facă zgomot la bucătărie. Cum s-a adevărit ulterior, Svirski nu făcuse nici o plîngere. Totul n-a fost decît născocirea lui Efros, un intrigant faimos, cum erau mulți la Uniunea Scriitorilor. (Mai tirziu, el s-a ocupat de foiletonul lui Zaslavski¹, care a fost adus la redacție noaptea, cînd Efros era de serviciu.)

Camera noastră de pe Bulevardul Tverskoi era lângă bucătăria unde permanent făceau gălăgie două-trei femei în frunte cu „generăleasa”, unica rămășiță dintre foștii locatari ai casei. Ea făcea serviciul de bucătăreasă pe lângă un invalid de război care, pînă la urmă, s-a însurat cu ea. Pentru activitatea de bucătăreasă dinainte a fost recunoscută element muncitoresc și n-au dat-o afară. Blînda „generăleasă” cocca pentru toți plăcinte și cozonac, în special pentru pachete, cînd Evgheni Emilievici era la pușcărie. Zicea: „Nimeni n-are ce să-mi reproșeze”, și încerca să mă învețe să pregătesc friptură după o rețetă ucraineană și să fac plăcinte dantelate cu varză și ouă: „Învată, altfel n-o să știi niciodată...”. Amîndoi oamenii cumsecade, Svirski se desfătau cu mîncarea, după zilele de foamete. Mandelștam se ducea adesea la bucătărie și ruga să facă mai puțină gălăgie. Rugămîntea lui avea efect cel mult de douăzeci de minute.

1. Vezi nota de la p. 690.

Așa a avut loc primul conflict al lui Mandelștam cu organizațiile scriitorilor: la nivel de bucătărie. I-a spus lui Efros că renunță la camera de la Uniunea Scriitorilor, care își permite să dea scriitorilor blamuri în contumacie, fără să le ceară explicații: pentru a pronunța un verdict, trebuie audiate ambele părți. Efros socotea asta o formalitate lipsită de importanță și nu-l sfătua să renunțe la cameră – era criză de spațiu locativ!... Scrisoarea de renunțare a fost trimisă din Gaspra și noi ne-am întors la Moscova unde nu mai aveam locuință.

Eram bucuroși că am scăpat de maghernița scriitorilor, dar încă nu scăpase nimeni autorității organizațiilor scriitoricești. Mandelștam nu era decât cel dintâi experiment al Uniunii care încă nu prinsese aripi. Treptat, organizațiile de scriitori au prins puteri și, curînd, au devenit cea mai mare uniune de creație din lume. Nu poți să trăiești fără ele, iar să trăiești cu ele este imposibil. Sînt atotputernice și intră în relații directe cu instanțele cele mai înalte. Să nu credeți că s-au transformat în opusul lor la un ordin de sus. Ceea ce sare astăzi în ochi face parte din structura lor interioară de la început și își are originile în literatura rusă, nu în literatura sovietică.

Aș putea fi acuzată că săvîrșesc o blasfemie: vorbind de literatura rusă, se are de obicei în vedere o serie de nume sacre – cinstea și mîndria țării. Dar literatura curentă nu o formează ele. Din organizațiile scriitorilor ar fi făcut parte atît Pușkin, cît și Greci și Bulgarin. Care dintre ei ar fi devenit „cadru de conducere” și ar fi susținut excluderea lui Zoșcenko, a Ahmatovei, a lui Soljenișin, Pasternak sau ar fi semnat acordul pentru exterminarea lui Kliuev, Klicikov, Mandelștam și a multor alora? Greci și Bulgarin au fost întotdeauna activiști și astăzi fac parte din prezidiul conducerii Uniunii. Ei sînt susținuți de cei care au venit „să-i dea lecții lui Dostoievski”, care inculcau nihilismul, pisarevismul¹, himerele și visele, precum și ideea unei activități spirituale superioare potrivit celebrei disertații², unde e vorba de o femeie vie și de reprezentarea ei într-un tablou. Să ne amintim de formula unui filosof care încă n-a implinit o sută de ani: să bem pentru știință, dar nu pentru

1. Ideea realizării socialismului prin industrializarea țării („teoria realismului”), lansată de D.I. Pisarev.

2. Disertația lui N.G. Cernișevski *Raporturile estetice dintre artă și realitate*.

aceea care, ci pentru aceea care... Acestea au fost rostite în ultimul an de viață al lui Mandelștam, și lui îi plăcea să repete această formulă minunată, obișnuindu-se cu ideea morții inevitabile.

Literatura rusă – nu aceea care, ci aceea care – a corupt întotdeauna totul. Așa acționează, probabil, orice literatură, dar cea rusă s-a dovedit cea mai puternică. Această idee nu i-a venit întâmplător lui Mandelștam în legătură cu incidentul de la bucătărie: tot ce se petrece în literatură are un miros dezgustător de bucătărie. Pentru Mandelștam, literatura și poezia erau două noțiuni incompatibile. Poetul este o persoană particulară și „lucrează pentru sine” și nu are nimic de-a face cu literatura. În Uniunea Scriitorilor el este un element fortuit și venetic și trebuie să fie exclus precum Pasternak și Soljenitîn. Și nu trebuie făcut târâboi când sint excluși. Iar eu nu am încredere în băieții simpatici care mănâncă ovăz din ieslea scriitorilor.

Răgazul

Am petrecut iarna 1923-1924 într-o cameră închiriată pe Iakimanka. Din exterior casele particulare din Moscova păreau confortabile și fermecătoare, dar din interior am văzut ce sărăcie și ce ruină domnea în ele. Fiecare cameră era ocupată de o familie în frunte cu o bătrână istovită, dar plină de dirzenie, care curăța, răzuia și spăla, căznindu-se să mențină, într-o casă neglijată, roasă de cari, dărăpănată, aceeași curățenie ca la țară. Noi locuiam într-o cameră mare, pătrată, altădată salon, cu o sobă rece de teracotă și un godin care se răcea spre dimineață. Lemnele se vindeau pe splai, rațiile se epuizaseră. De bine, de rău ne descurcam, dar cheltuiam o grămadă de bani pe birje, pentru că Iakimanka era la capătul lumii, iar pe tramvaie atârneau ciorchini – nu de struguri, ci de oameni.

Am întâmpinat anul 1924 la Kiev, la părinții mei, și acolo a scris Mandelștam că n-a fost niciodată contemporanul nimănui¹. Ar fi putut să adauge că nici pe el nu-l socotește nimeni contemporan,

1. Perifrază a versului *Nu, niciodată n-am fost contemporanul nimănui*, din poezia cu același titlu de O. Mandelștam.

Însă atunci încă nu înțelegea că timpul îi aparține lui, nu lor. În acel an s-a născut ideologia: obținând victorii pe toate fronturile, stăpînitorii au trecut la construcția pașnică. Numai în regiunile centrale încă nu se potoliseră sfinșit răzmerițele țărănești¹, și, cînd am călătorit la Kiev, fiecare vagon era însoțit de cîte doi mitraliori. În schimb, trenul nu era alcătuit din vagoane de marfă adaptate pentru călători, acele simpatice vile pe roți, unde își făceau de cap demobilizații sau agenții în misiune, ci din vagoane obișnuite: semn sigur că viața pașnică începuse. La noi însă pacea e întotdeauna însoțită de explozii monstruoase de autodistrugere. Transmiteți din partea mea scriitorului italian, care n-o să mă citească, sper, că atunci cînd rupi „o sută de flori”², pămîntul se impregnează cu sînge și pe el nu mai crește niciodată nimic. Cîte rațe *à la Pekin* trebuie să mînci ca să devii admiratorul formelor speciale ale „luptei cu birocratismul”? Feriți-vă de literatură! Forma cea mai nevinovată a literaturii sînt romanele polițiste.

În iarna aceea a apărut expresia „frontul literar” și numai decît s-a găsit cineva care să stea „de strajă”³. Criticii au scris că Mandelștarn a abandonat poezia, iar ziarul *Nakanune* a reluat acest zvon incitant. Poți să abandonezi o femeie, o soție sau o amantă – pe vremea mea femeile își abandonau soții și amanții. Ar fi însă interesant să știu cum se „abandonează poezia”. Care este tehnica? Asta o știu numai specialiștii care schimbă stîlpii indicatori: îi smulg pe cei vechi și pun alții, ca șirurile de vehicule s-o apuce pe un drum nou.

Buharin i-a spus lui Mandelștarn că nu poate să-i publice versurile, dar poate să-i dea traduceri. Am aflat pentru prima oară ce înseamnă izolarea adevărată, nu cea de bunăvoie: nici unul dintre contemporanii noștri nu ne-a vizitat pe Iakimanka. Toți erau ocupați cu treburi serioase cu care Mandelștarn nu avea nimic de-a face: se dădea lupta pentru cine să conducă literatura. Unii se băteau

-
1. Revoltă antisovietică în gubernia Tambov (1920-1921), condusă de A.S. Antonov. A fost lichidată de Armata Roșie.
  2. Referire la „revoluția culturală” din China, care a început imediat după proclamarea campaniei de liberalizare „Să înflorească o sută de flori” și care s-a bucurat de mare succes în rîndul intelectualității „de stînga” din Europa, la sfinșitul anilor '60.
  3. Referire la revistele de critică și teorie ale RAPP: *Na postu (De strajă)*, *Na literaturnom postu (De strajă literaturii)*.